

*Оразгозел Язгелдієва,
студентка III курсу
природничо-географічного факультету
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини*

НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Проблема активізації пізнавальної діяльності учнів не нова. Її розробляли психологи, педагоги, філософи і соціологи на всіх етапах розвитку школи. В умовах науково-технічного прогресу, проблема формування активної особи є однією з найактуальніших в педагогічній теорії та практиці. Адже цілеспрямована усвідомлена діяльність людини змінює навколишнє середовище, впливаючи на економічні, політичні, духовні особливості розвитку суспільства. Ці процеси детермінують з активністю людини в навчанні, тому що формування пізнавальної активності особи тісно пов'язане з вихованням самостійності, ініціативи, працьовитості, сумлінності, сили волі та інших рис людини. Прикметно, що пізнавальна активність зумовлює інтенсивність і характер проходження навчання, оскільки без певного рівня активності людини не може здійснитися навіть найпростіший факт пізнання [1].

Щоб намітити шляхи дослідження проблеми активізації навчально пізнавальної діяльності учнів, треба розкрити поняття «активність», бо визначення понять – важливий елемент кожної конкретної науки. Активність у наукових дослідженнях психологів, педагогів, філософів, біологів практично завжди пов'язується з поняттям «діяльність» (у латинській мові *activis* – діяльний). Так психологи під активністю розуміють «виявлення на рівні психіки активності як загальної властивості матерії, що є результатом її структури; діяльність з її вищим виявом – творчою діяльністю» [2].

Філософи розглядають активність як якісну характеристику діяльності, її міру, а саме як активність, що реалізується у процесі діяльності, іншими словами, активність виступає в ролі показника рівня діяльності [3].

Вклад у розв'язання проблеми активізації навчання зробив Костюк Г.С., який розглядав її досить широко. В характеристиці елементарних розумових актів він вбачав «різноманітні і своєрідні прояви активності особистості, націленої на оволодіння навколишньою дійсністю. В них завжди якоюсь мірою проявляється особистість в цілому» [4].

В Педагогічній енциклопедії Г. С. Костюк дав визначення активності людини як здатності змінювати навколишню дійсність відповідно до особистих потреб, поглядів, мети. Як риса особи активність проявляється в

енергійній діяльності у праці, навчанні, громадському житті, різних видах творчості, у спорті, іграх та ін. [5].

С. І. Ожегов не дає тлумачення слова «активність», а наводить значення слова «активний» (діяльний, енергійний, діючий, розвинений) [6].

Ряд вчених також пов'язує з діяльністю сутність поняття «активність».

Так, В. П. Іванов зазначає, що діяльність і є активність, яка за формою спрямована назовні, але за змістом завжди звернена до суб'єкта [7].

Розглядаючи концепцію особи, К. К. Платонов активність тлумачить як рису характеру, елемент динамічної функціональної структури особи [2].

Таким чином, аналіз, психолого-педагогічної літератури дає підстави зробити висновки:

- в дослідженнях проблеми сутності навчально-пізнавальної активності чітко визначилися два напрями. Одні науковці розглядають активність як діяльність, інші – як рису, якість, психічний стан особи;
- сутність поняття активності багатоаспектна, різнобічна, всі сторони активності діалектично взаємопов'язані;
- у педагогічній науці на сьогоднішній день не існує визначення активності як категорії, що допомогло б обґрунтувати оптимальні шляхи та напрями активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Теоретичне обґрунтування сутності розвитку активності людини як системи розумових дій було здійснене ще Я. А. Каменським: «Розуміння речей також має три ступені. На першому ступені ми сприймаємо історично, що небудь є, на другому науково, що і чому є, і на третьому ступені за допомогою висновків, тобто розумно, розглядаємо основи якоїсь речі, так що можемо видумати застосування компасу і навчений лише досвідом, вміє ним користуватися, то він стоїть на першому ступені знання. Але якщо він розуміє і основу – яким чином обладнано компаса, то він стоїть на другому ступені. Якщо ж, нарешті, він дійшов до того, що в змозі видумати компас нового виду, то він стоїть на третьому ступені» [8].

Досліджуючи процес навчання, Г. С. Костюк писав: «Генеральним шляхом удосконалення навчання школярів вважають його активізацію. Але пасивного навчання не буває. Вчитися – значить проявляти активність, спрямовану на засвоєння певних знань, вироблення умінь, навиків» [9].

Зазначимо, що питання розвитку активності особистості в навчально-пізнавальній діяльності знайшли відображення в наукових дослідженнях багатьох учених. Найчастіше відмічають два рівні активності – репродуктивний (виконавчий) та продуктивний (творчий). В основі такої класифікації – ставлення особистості до характеру діяльності (М. І. Махмутов, П. І. Коротяєв, А. О. Вербицький та ін.). За цією ж ознакою Д. В. Бого-явленська та І. А. Петухова окреслюють такі рівні активності:

1. Репродуктивний – інертний, пасивний рівень. Учні залишаються в рамках початкових способів дій.
2. Евристичний – характеризується прагненням учнів до вдосконалення тієї чи іншої діяльності, готовності до пошуку нових способів рішень.
3. Креативний (вищий рівень інтелектуальної активності) – характеризується ініціативою в постановці завдань, у прагненні виявити причинні зв'язки і залежності, в умінні переходити до теоретичних узагальнень, коли емпіричні закономірності стають самостійними проблемами, об'єктом теоретичних досліджень [10].

Три рівні навчально-пізнавальної активності пропонують фіксувати І. Г. Абрамова, М. В. Бригинський, Н. О. Данилічева, В. А. Ченобитов: а) репродуктивний; б) евристичний; в) творчий [10].

За характеристикою ці рівні практично не відрізняються від розробок Д. В. Богоявленської та І. А. Петухової. Визначаючи активність як психічний стан, рису людини в пізнанні, В. І. Лозова все-таки вирізняє потенційну активність, коли, наприклад, учні записують назви книжок, але не читають їх, та реалізовану активність. І хоч з такою суперечністю важко погодитись, тому що активність особистості формується тільки в результаті навчально-пізнавальної діяльності, і це дещо вихолощує психологічну сутність самого поняття, рівні реалізованої активності, розроблені В. І. Лозовою, заслуговують на увагу:

1. Виконавська активність особистості, яка проявляється у репродуктивній діяльності. В такій діяльності мета, завдання, засоби діяльності запропоновані, але сама особа виявляє енергійність, наполегливість, що й забезпечує інтенсивність діяльності. Виконавча активність може бути зовнішньою, механічно (це, до речі, суперечить психічному розумінню сутності активності), якщо учні пишуть, слухають, рахують, але ці процеси у них не завжди пов'язані з внутрішніми потребами пізнавальної діяльності, та внутрішньою, коли особа приймає мету, засоби пізнавальної діяльності, тобто пізнання мотивоване;

2. Реконструктивна активність, яка допускає не лише копіювання виконання того, що запропоновано, а й вибір засобів діяльності, використання відомих знань, прийомів дій та інших ситуацій;

3. Творча активність, показником якої є ініціатива, самостійність у визначенні мети, завдань, засобів пізнання, інтерес, характер діяльності (новизна, своєрідність, ламання традицій та ін.), оптимальність діяльності (скорочення кількості дій, операцій, зменшення втрат часу, сил) [11].

Узагальнюючи результати досліджень вченими проблеми активізації навчально-пізнавальної діяльності, В. І. Лозова приходять до таких висновків:

- 1) Головна мета активізації – поліпшення якості навчально-виховного процесу, яке досягається формуванням активності та самостійності учнів.

- 2) Сам процес формування активності й самостійності вимагає певної спільної діяльності учнів та вчителя.
- 3) Активізація пізнавальної діяльності вимагає застосування різних методів, засобів, форм навчання, які спонукають особу до виявлення активності. Для цього потрібна така організація процесу пізнання, в якій об'єкт пізнання був би залучений до сфери діяльності учня і діалектична взаємодія між ними створювала б передумови виявлення активності особистості [1].

Таким чином, пізнавальна активність, яка характеризує індивідуальні особливості людини в процесі пізнавальної діяльності, в своєму розвитку проходить ряд рівнів. Аналіз праць учених з проблеми розвитку активності, власні дослідження дають змогу зробити такі висновки:

За рівнем розвитку слід виділити репродуктивну, продуктивну і творчу активність.

Репродуктивна активність характеризується усвідомленим заучуванням теорії та відтворенням зразка розумової і практичної дії. При цьому студенти засвоюють готові висновки науки, відомі способи дій, поняття, основні положення теорій, правила, закони, формули, теореми.

Продуктивна активність відрізняється від репродуктивної тим, що учень самостійно застосовує відомі знання в інших умовах, його діяльність характеризується міркуванням, роздумуванням, розумовим пошуком тощо.

Показником творчої активності слід вважати самостійність і ініціативу у визначенні завдань, засобів пізнання, оптимальність діяльності. На цьому рівні активність учня набула таких рис, як обов'язковість, самостійність, сталі психічне нагромадження, що детермінує готовність до самостійного творення нового.

Список використаних джерел

1. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів. Х., 1990. 89 с.
2. Платонов К. К. Короткий словник системи психологічних понять. М., 1984. 174 с.
3. Станкевич. Л. П. Про типи та форми рівня соціальної активності особистості. М., 1969. 194 с.
4. Костюк Г. С. Про психологію розуміння. *Наукові записки НДІ психології УРСР*. К.: Рад. шк., 1950. С. 7-57.
5. Педагогічна енциклопедія. М., 1964. Т. 1. 61 с.
6. Ожегов С. І. Тлумачний словник. М., 1988. 750 с.
7. Іванов. В. П. Людська діяльність. К., 1977. 66 с.
8. Коменський Я. А. Велика дидактика. М., 1982. 384 с.
9. Шимова Т. Н. Активізація навчання школярів. М., 1983.
10. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів. Х., 1990. 89 с.
11. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання. Х., 2002. 400 с.